DEMOKRASİDEN ÖNCE NE ALIRDINIZ?

Refah-Sonrası Siyaset Gündemi Üzerine Bir Çeşitleme

YASİN AKTAY

Yalancının Demokrasisi

Demokrasinin yalancısı, demokrasiye mutlaka geçici olan bir süre için katlanır. Bu sürenin geçmesini de büyük bir özveride bulunuyormuş gibi bekler. Süre uzadığında da onu arkadan iterek daha hızlı geçmesini temin etmeye çalışır. Yalancının demokrasisi, ya demokrat sayılmanın kendisine sağlayacağı tüm hak ve yetkilere sahip oluncaya, tüm kazanımlara ulaşıncaya kadar veya demokrat olmanın siyasal meşruiyet için bir mecburiyet halini aldığı zaman, "varmış gibi" göstermek zorunda olduğu demokrasidir. Daha doğrusu, yalancının çoğu kez zaten elinde tutmakta olduğu siyasî mevzileri kaybetmemenin tek yolu öyle görünmek olduğu zaman sarıldığı demokrasidir.

Bu çerçevede demokrasinin yaygınlaşmasının insanlara verdiği zararlardan bahsedebiliriz: Demokrasi, yaygınlaştığı ölçüde doğal olarak demokratik olmayan tavır ve tutumları da yargılayan bir söylem geliştirir. Bu durum, aslında demokrat olmayan siyasal iktidar üzerinde beklenmedik bir etki yaratır. Fakat bu etki iyimser bir beklentiye cevap verecek cinsten değil; bilakis, bu tür baskıları savuşturmanın yolunu da içinde barındıran cinsten bir şey. Hatta denilebilir ki, baskının cinsi, bizzat kendisinden kurtulmanın yolunu gösteren, demokrat olmamanın tek yolunu insanın önüne açan yüklemelerle doludur. Demokrasilerde çarelerin tükenmemesinin derin hikmetlerinden birisi de bu olsa gerek. Haddi zatında demokrasi teorilerinin hepsi iktidarın üretilmesi, paylaşılması ve devredilmesinin yollarıyla ilgilenirler. Bir kez ele geçmiş bir iktidarın usul usul devredilebilmesini, tek elde toplanarak başkalarına yönelik bir şiddet unsuruna dönüşmemesinin kurallarını teorik düzeyde tesis etmeye ve bunun toplumsal sözleşme temelini aramaya çalışırlar. Ancak iktidarın doğası böylesi bir arayışa karşı her zaman belli belirsiz bir direnci üretmeye teşnedir. Bu nedenle demokrasinin bir siyasal rejim olarak tesisine yol açan zümreler, demokrasiyi hiç bir zaman iktidardan vazgeçmelerinin mümkün olduğunun bir gösterisi olarak görmemişlerdir. Şimdiye kadar hayata geçirilebilen örneklerine bakıldı-

ğında görünen o ki, demokrasi, bu zümrelerin iktidarlarının bir ifadesi, bu iktidarın zamanlaması iyi yapılmış bir operasyonu olarak işlemiştir. Bu operasyonun, gerçekten de iktidarın insan haklarına saygılı kılınmasını ve demokratik katılım yoluyla kolayca tedavüle sokulmasını sağlayacak şekilde genişletilmesi yönündeki —çoğunlukla muhalefet düzeyinde girişilen— teorik çalışmaların demokrasinin realizasyonunda ciddi katkıları olduğu muhakkak. Ancak bu çabalar da, nihayetinde iktidar üzerine teoriler oldukları için yoğun bir iktidar istenciyle yüklüdürler ve büyük olasılıkla iktidar üzerindeki demokrasi baskılarıyla ona gidebileceği bir tek adres gösterirler ki, bu adres, demokrat görünmekten, veya demokratik münafıklıktan başka bir şey değildir. Ve şimdiye kadar söylediklerimizden, demokrasinin doğası gereği böyle bir münafıklığı sürekli beslemek zorunda olduğu sonucu çıkar. Çünkü üstüne aldığı görevler, taahhüd ettiği işler bir iktidar teorisi için fazla cömertçe şeyler ve şimdiye kadarki bütün pratiklerinden işaret veya vaad ettiği bu cömertliği hiç bir zaman tam anlamıyla göstermediği ortaya çıkmıştır. Çünkü sonuçta demokrasiye gerçekten inanan ve onu bütün insanların haklarının teminatı olarak düşünen bir çok yaklaşıma rağmen, onun fiîlî tüm pratikleri onu ancak kendisine yüklenen meşruiyet işleviyle sınırlı bir alana indirgemiştir. Meşruiyet işlevini yerine getirecek kadar demokrasi, işkence olayına, anti-demokratik uygulamalara ve sair insan hakları ihlallerine, demokrasiyi gözetmekle yükümlü olan merciler nezdinde "zor durumda bırakabileceği" gerekçesiyle "iyi bakmaz". Şayet duyulmayacaksa bunun hiç bir sakıncası olmaz ve zaten bütün bu değerlere de ancak demokratik görünmenin sağlayacağı düşünülen meşruiyete sahip olunabilecek kadar "tahammül" edilebilir. Daha fazlası hakikaten de katlanılması zor bir şeydir onun için. Yani münafığın mumunu yatsıdan sonra da yakmak zorunda kalması gibi bir şeydir.

Tabiî hepimiz biliriz ki, münafığın mumu yatsıya kadar yanar. Dolayısıyla yalancının demokrasisi de, demokrasi taleplerini savuşturabileceği, muhaliflerin yaygaralarına karşı kendini meşrulaştırabileceği, iktidarının bekasını temin edebileceği saate kadar "varmış gibi" görünür. Genellikle demokrasinin, bu tarz iktidar oyunlarıyla özdeşleşmesinin çevre ülkelere, hasseten de halkı müslüman olan ülkelere özgü bir durum olduğu düşünülür. Oysa merkez ülkelerinde de demokrasinin bu tarz iktidar oyunlarını aşmış olduğundan hâlen sözedemiyoruz. Demokrasinin en çok gelişmiş olduğu ABD'de veya diğer batılı ülkelerde bile, siyasal alan tümüyle belli güç merkezlerinin idaresi ve yönlendirmesi altındadır. Orada güç odaklarının siyasete katılma biçimleri başlıbaşına incelemeye değerdir; demokrasinin meşruiyet sağladığı siyasal alanın kimler için ne kadar erişilebilir olduğu

gayet açıktır ve bunlar kesinlikle yönetimin kendini meşrulaştırdığı, demokrasinin tanım gereği iktidarına gönderme yaptığı "halk" değildir. Son Körfez Krizi esnasında Amerikan derin devletinin müdahele yönündeki ısrarlı tutumuna karşı Başkan'n bile direnemediği, dahası başkanı gerektiğinde istemediği bir karara sürükleyen derin yönlendirim mekanizmaları gözönünde bulundurulduğunda, orada iktidarın paylaşımında ve deveranında kesinlikle "halk" sayılamayacak güç odaklarının sanılandan çok daha belirleyici oldukları görülür. Bu da demokrasinin nihâî imkânları konusunda insanı ister istemez derin bir karamsarlığa sevkediyor.

Buna rağmen, bu ülkelerde demokrasinin gereklerine uyuyor görünmenin bile asgarî insan hakları açısından, bu hakların gündelik hayattaki özgürlükler açısından çok olumlu sonuçları vardır. Denilebilir ki, demokrasi burada iktidar aygıtının erişim sınırında bir set çekmekten başka insan özgürlüğü üzerinde ciddi bir kısıtlamaya ihtiyaç duymayacak kadar genişletilebilmiştir. Demokratik hakların genişletilmesi, paradoksal olarak bizatihi iktidarı güçlendiren bir şeydir ve Batılı demokrasilerin bir çoğu karşı-devrim sorununu bu yolla çözmüşlerdir. Burada iktidar, Hegelci anlamda topyekun toplumsal tinselliğin devlet şeklinde tecessümü olmaktan ziyade, belli odakları temsil ettiğinden, pekişen iktidar doğrudan doğruya sözkonusu odakların iktidarı olmaktadır. Ancak son derece rasyonel işleyen böylesi bir iktidar mekanizması altında muhalefet, toplumsal dokuyu yıkıcı veya bozucu bir şey olarak görülmez, bilakis toplumsal dokuda zenginleştirici bir unsur olarak temellük edilmeye çalışılır. Muhalif seslerin toplamı iktidarın birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayacak şekilde düzenlenir.

Modern iktidar biçimlerinin bu boyutu yeni Fransız düşüncesinin en önemli konularından biri olmuştur. Michel Foucault, örneğin, analizlerinde iktidarın modern biçimlerini incelerken, iktidarın kendini hoşgörü temelinde daha da pekiştirdiğinden sözeder. Modern iktidar, ona göre, iktidar aygıtının kullanımından doğan güç potansiyelinin kitleler üzerinde somut bir baskı şeklinde uygulanması yoluyla değil; daha ziyade her türlü sapkınlığın veya muhalefetin, bilim disiplinlerinin de yardımıyla, tanımlanması, analiz edilmesi, tedavi edilmesi, ıslah edilmesi yoluyla işlediğini anlatır. Kendi sınırlarını hoşgörü esasında genişlettikçe daha sarsılmaz bir konuma ulaştırır iktidarını (Foucault, 1977; 1980). Benzer bir şekilde, yine yeni Fransız düşüncesi çevresinden Jean Baudrillard, modernliğin özgürleşim, demokrasi, toplumsal refah gibi ideallerinin bugün fazlasıyla realize edilmesinden şikayet bile ediyor. Çünkü aşırı uygulamalar kanserojen etkiler yapıyor ve bizi en önemli niteliği aşırılıklar ve abartmalar olan bir dünya içerisinde habis bir gerçeklikle başbaşa bırakmaktadır (Baudrillard, 1995). Siyasal alandaki abar-

tıların nihâî sonucu aşırı demokrasi vurgusu yoluyla demokrasinin sulanması, kanserojen bir etkiye maruz kalarak kendini aşması ve demokratik olmayan her türlü oluşumun da bu habasetin kefaretiyle karşılanması şeklinde cereyan etmektedir. Bununla birlikte iyi irdelendiğinde, bu şikayetin gerisinde bu değerlere yapılan aşırı vurgunun, bu değerlerin nihâî *telos*unu yakalamayı temin edememiş olmanın verdiği rahatsızlıktan kaynaklandığı görülebilir. Ancak, bu aşırı gerçeklikler dünyasının daha önemli bir boyutu da, iktidarların bir nevi tarihsiz bir alanda güçlü bir dokunulmazlık zırhına kavuşmuş görünmeleridir. Çünkü aşırı tolerans ve aşırı demokrasi vurgusunun bir karşılığı da aşırı meşruiyet olarak tahsil edilmektedir. Aşırı meşruiyet ortamı da doğal olarak tarihin sona erdirilmesine mantıksal veya, daha ziyade, psikolojik bir zemin hazırlamaktadır.

Kuşkusuz bu örnekler, modern batı toplumlarının demokrasi idealleri açısından nihâî sınırlarına işaret eder. En basit bir ifadeyle, demokratik görünmenin en aşırı biçimlerinin, demokrat olmanın en temel biçimlerinin yerine ikame edilmesinin muhtemel içerimlerini ifade etmektedirler. Bu durumda demokrat görünmek aslında ne kadar iktidar istencinden yoksun olduğunun şovuna dönüşmekte; iktidarın işlevi de çok daha metafizik (memleket, vatan, millet, hizmet vs) göndergelerle meşrulaşmaktadır. Demokrat görünmek, iktidarı tahkim etmenin en güvenilir yolu olarak görüldükçe bunun insanlar üzerinde refah ve hürriyetler açısından gözle görünür derecede olumlu bir işlevi olmaktadır.

Bu basit analizden yola çıkarak demokrasinin yalancısının, insanları ikna edecek, onları gerçekten de demokrat olduğuna ikna edebilecek kadar, demokrasinin asgari icaplarını yerine getirdiği sonucu çıkarılabilir. Yine basit bir çağrıştırmayla münafığın da yatsıya kadar mumunu yaktığını tekrar hatırlayabiliriz. Halk arasında "yalancının mumunun yatsıya kadar yandığı" nı ifade eden atasözü genellikle münafığın foyasının eninde sonunda ortaya çıktığı şeklinde anlaşılmaktaysa da, İsmet Özel, bu sözün yanlış alnlaşıldığını söylemektedir (Özel, 1984). Ona göre yatsıya kadar mumunu yakma tedbirini hiçbir zaman ihmal etmeyen bir münafık sözkonusudur. Zaten yatsıdan sonra mum yakmak müslüman görünmek açısından gereksizdir ve münafığın en temel endişesi olan Müslüman görünebilmek için mumunu yatsıya kadar yanık tutmak gerekmektedir. Münafık ise bu kadarlık bir tedbiri kesinlikle elden bırakmaz. Yatsıdan önce mumunu kesinlikle söndürmez ki, münafığın alametlerinden biri olan "yatsı namazını kılmadan yattığı" anlaşılmasın. Dolayısıyla sözkonusu atasözünün asıl vurgusu "münafığın mumunu yatsıya kadar mutlaka yanık tuttuğu" yönündedir. Demokratın yalancısının da (ki, yukarıdaki mülâhazalardan münafıklığın demokrasi

kavramında içkin bir şey olduğu gibi bir sonuç bile çıkarılabilirdi), İsmet Özel'in sözkonusu atasözüne yorumunu izlersek, demokrat görünmenin asgari îcâplarını yerine getirmeden siyaset sahnesinde arz-ı endâm etmeyeceği düşünülebilir.

Oysaki, sözkonusu atasözü hakkında Türk halkının kendi sezgisel ve tecrübî yorumunun da kesinlikle ihmal edilmemesi gerekiyor. Münafığın, yatsıya kadar mumunu yakma tedbirini bile gösterse, eninde sonunda foyasının ortaya çıkacağını öngören konvansiyonel yorum, münafığın bakışaçısının, tedbirinin, husumetinin ve tüm siyasî melekelerinin varıp beşerî sınırlarına dayanacağı yönünde bir sabır ve tevekkül intizarını teşvik etmiştir. Kuşkusuz, tamamen bu bakışaçısıyla belirlenmiş bir siyasî vizyonun etkili başarılar kaydetmesi çok zordur. Ama, münafığın mumunu yatsıya kadar yanık tutma tedbirini kesinlikle ihmal etmeyebileceğini hesaba katmak ne kadar gerekliyse, sonuçta onu olduğundan daha fazla abartan, giderek ona olağanüstü, insanüstü vasıflar vehmeden bir akıl yakıştırmak da o kadar gereksizdir. Demokrasinin yalancısı da, genellikle demokrat görünmenin îcapları neyse onları yerine getirir, ama eninde sonunda kendi sınırlarına dayanır.

Bu konuda kaba bir ayrım, belki, Batılı demokrasiyle batıdışı toplumların demokrasisi arasında yapılabilir. Birincisinin demokrat görünme konusundaki tedbirleri çok sofistike, çok uzun vadelidir. Gerçekten de kendisine atfedilen aklın tüm hakkını verebilecek kadar tedbirlidir, rasyoneldir. İkincisiyse, demokratlığın sınırlarına çok çabuk varır. Çünkü orada demokrasi sadece kendi halkına hesap verecek bir esasa değil, aynı zamanda, ve büyük bir öncelikle beynelmilel güç odaklarına hesap verecek bir esasa da oturmaktadır. Beynelmilel güç odakları, bütün dünyada yürütmeye çalıştıkları gemiye demokrasi söyleminden tazyik alan bir istim vermişlerse de, kendileri için dünyanın merkezi addedilen bölgelerdeki çıkar öncelikleri adına başka ülkelerde demokrasinin fedâ edilmesinden pek de rahatsız değiller. Zaman zaman tam aksi bir dış politika söylemi tuttursalar da, başka bölgelerde gerçekten de demokrasi istedikleri iddiası doğru değildir. Değildir, çünkü çoğu kez başka ülkelerde, milletin çıkarlarını gözeten, milletin sesine kulak veren, miletin iradesini dillendiren yönetimlerle çıkarları çakışır. O yüzden buraların yönetiminde millete yabancı, milletin sesine kulaklarını şu veya bu yolla tıkayabilen kadroların bulunması yönünde bir siyaset güderler. Dikkat edilirse, en kötü uygulama biçimiyle bile demokrasinin, özellikle İslâm ülkelerinde, sözkonusu sınırlarına çok çabuk ulaştığı görülür. Çünkü asgârî ilkeleriyle bile demokrasi, halkın sesine kulak vermek ve buradaki milletlerin iradesini yansıtmak zorunda olduğundan, ya beynelmilel boyun-

duruklardan kurtulmak pahasına kendi sınırlarını genişletmek zorundadır veya kısa zamanda kendisine içkin yalan bütün çıplaklığıyla açığa çıkacaktır.

Türkiye'de, demokrasinin içerdiği yalanın, demokrasinin kapladığı alanı fazlasıyla geçecek kadar büyümüş olduğunu herkes görüyor. 1945'te içine girdiği beynelmilel muahedelerin zorlamasıyla Türkiye'de siyasî faaliyet artık halkın rızasına başvuruyor gibi görünme şartına bağlandı. Adına demokrasi de denilen bu sistemin, aslında dünya sistemine, yerel iktidarların deveranına müdahele için yeterli bir manevra alanı sağlamak gibi öncelikli bir işlevi olduğu zamanla anlaşıldı. Özellikle demokrasinin, kendini meşrulaştırdığı ilkelerde içerdiği vaadlere asgârî sadakati, varıp milletin iradesine gerçekten de beynelmilel güçlerden özerk bir varlık kazandırmaya yöneldikçe askıya alınabilmesi, içerdiği yalanın eninde sonunda açığa çıkacağı beklentisini sürekli canlı tutmuştur.

Demokrasi versus Medya ve Sivil Toplum Örgütleri

28 Şubat darbesinin yaşandığı Türkiye'de demokrasinin kendi sınırlarına nasıl varmış olduğunu milletçe ve ibretle seyrettik. MGK kararlarına ufak ufak direnç gösteren Refahyol hükümeti bir sürü alavere dalavere ile alaşağı edildi. Yerine ikame edilen AnaSol-D sabık hükümetin devrilmesine sebep olan ne varsa onların tahakkuku için büyük bir sadakatle çalıştı. Sekiz yıllık kesintisiz yasa tasarısını çıkararak bunun tek sonucunun İmam-Hatip liselerinin orta kısımlarının kapanması, dolaylı bir sonuç olarak lise kısımlarına rağbetin azaltılması sûretiyle onların da kapatılması veya kapatılmasa bile işlevsiz kılınması sağlandı. Bu kapatmalar esnasında halk tarafından yükseltilen son derece demokratik ve sivil toplumsal bilumum muhalif seslerin, kısılması yönünde cansiperâne bir çaba gösterdi. Akabinde Cumhuriyet Başsavcısının Refah Partisi'nin kapatılması yönünde açtığı dava sonuçlandı ve altı milyon seçmenin, veya 12 milyon insanın temsil alanından dışlanması hedeflendi vs. Bütün bunlar yaklaşık bir-buçuk yıldır herkesin, izlemekten kendisine gına geldiği, herkese malum bir hikayeyeye ait bir-iki kesit. Bunları burada tekrarlamanın bir alemi yok. Ancak bütün bunlar, Türkiye'deki demokrasinin tabiatı hakkında ve siyasetin bundan sonra alacağı şekil konusunda belirleyici bir öneme sahiptir. Kuşkusuz bir çok sonuçlarının yanısıra, siyasete müdahelenin bütün bu örnekleri, özellikle müdahelelerin tarzı, siyasi yaşamımızda hem çok yeni hem de çok derin izler bırakcacak, ayrıca bu esnada işe koşulan değişik imkanlar ve donanımları açısından sistemin yapısı hakkında yeni mütalaaları gerektirecek gibi görünüyor.

Herkesin artık postmodernliğinde mutabık olduğu darbe, kendi meşru-

iyetini irtica tehdidine dayandırmak istediyse de, irticanın gerçekten de bir tehdit olduğuna ne kendisi inanmış ne de başkasını inandırabilmiştir. Ancak kendini meşrulaştırabilmek için harekete geçirdiği imkanlar gözönünde bulundurulduğunda, demokrasinin ve çok sesliliğin en önemli göstergelerinden birisi sayılan unsurların aslında ne kadar otoriter ve totaliter alışkanlıkları, hatta bağlantıları olduğu görüldü. Çoğu zaman sivil toplum örgütleri kılığı altında arz-ı endâm eden sendikalar ve yine kendilerini, (en azından halk nezdinde) demokrasinin çokseslilığı adına haklılaştırabilen (başka türlü tahammül edilemeyecek) bir çok teşekkül, aynı ağızla hep birden 28 Şubat'ın öngördüğü veya ihtiyaç duyduğu tüm söylemlere ve operasyonlara lojistik destek sağladılar. Kuşkusuz büyüleyici teknolojileriyle medyanın bu operasyona katılma biçimi çok daha ilginç olmuştur. Türkiye'de demokrasi, şeffaflık, çok seslilik, insan hakları, insanların haber alma özgürlüğü, küreselleşme, sivil toplum gibi söylemler genellikle kendilerine medyada bir vasat bulmuştur. Oysa görünüyor ki medyanın bu tür söylemlere tavassut etmesinin nihâî nedeni esasen son derece totaliter ve despotik bir misyonun kamufle edilmesi, böylesi bir misyonun güvenle icrâ edilebilmesini temin olabiliyor. Genellikle medyadaki çok seslilik ile demokrasi ve sivil toplumun gelişmesi arasında doğrusal bir ilişki kurulur. Özellikle postmodern ve küresel çapta örgütlenmiş medyanın aslında aynı zamanda hesaba katılabilecek hakları, savunulabilecek çıkarları, kayda değer gelişmeleri tayin eden, bu ölçüde de gerçekliğin üstünü kapatan boyutu, onun nihayetinde demokratik ve sivil haklara karşı siyasal olanınkinden çok daha korkunç bir tehdit oluşturabildiğini gözler önüne serdi. Baudrillard'ın postmodern gerçeklikle ilgili meşhur simülasyon nitelemesi için sayısız örneğin oluşmasını sağlayan medyanın darbe sürecine katılımı, yalancının demokrasisi için yatsıya kadar yakılmış mum işlevini fazlasıyla gördü. Darbenin meşruiyeti için gerekli sanal gerçeklik medyanın inkar edilemez desteğiyle sağlandı.

Sağlandı sağlanmasına ama, medyanın bu sürece bu desteğiyle katılımında bile azıcık dikkatli bir gözden hiç kaçmayacak otoriter çağrılar vardı. Medyanın sürece katılım biçimi de yoğun bir haklılık ve meşruluk sorununu yaratıyordu. Eninde sonunda medyanın kendini meşrulaştırdığı değerlere bariz bir ihanet sözkonusuydu ve başkasının meşruiyetini sağlamakla yükümlü medya her şeyden önce kendi meşruiyetini yitirme sorunuyla başbaşa kalıyordu. Ancak bu meşruiyetin medyanın çalışanlarıyla, finansörleriyle ciddi bir biçimde hissedilmiş olduğunu söylemek çok zor. Zor olduğu için de ortaya çıkan tablo çok ilginç bir tablo olmuştur. Bu tablonun en önemli vasfı artık yöneteniyle, finansörüyle, çalışanıyla medya ordusunun yarattığı ve apaçık kitlesel bir insan hakları ihlaliyle sonuçlanan faaliyetle-

rini meşrulaştırabilmek için ciddi bir çaba sarfetmeye gerek bile duymamış olmasıdır. Kelimenin daha basit anlamıyla medyanın faaliyet alanlarına küstah bir pervasızlık hakim olmuştur. Pervasızca faaliyetlerine "yaptım oldu" pişkinliğinden öte hiç bir meşrulaştırma ve haklılaştırma yoluna başvurmadığı halde, iktidar konumundan hiç bir şey yitirmemiştir.

Genellikle bireyleri veya küçük grupları siyasal iktidara karşı koruyan mekanizmaların gelişmişlik düzeyiyle belirlenebilen sivil toplum idealinin medyadaki çoğulculukla ve sivil toplumsal örgütlerin çokluğuyla birlikte en gelişkin formunu yakaladığı düşünülür. Oysa günümüzde bizzat medyanın ve sivil toplumsal örgütlerin kendileri, bireylerin veya küçük toplumsal oluşumların kendilerine karşı korunmalarını gerektirecek bir konuma ulaşmıştır. Üstüne üstlük, ülkenin özgürleşme adına şu ana kadar umut besleyegeldiği bütün bu kurumların özgürlüğe ve demokrasinin tutarlı yayılımına karşı örgütlü dayanışması, iletişim ve demokrasi çağında vatandaşı tuhaf bir biçimde sap gibi ortada bırakmıştır. Bireyi devlete karşı koruma işlevi bir yana kendileri bizzat birey üzerinde ciddi bir baskı unsuru olmuşlardır. Şimdi sivil toplumun yeni hedefi, vatandaşı aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin zulüm ve baskılarına karşı koruma yolları üzerinde düşünmek olacak gibi görünüyor. Türkiye'de, çıkarları belli bir noktada buluştuğunda, devletle sözümona sivil toplum örgütleri ve medyanın ittifakıyla harekete geçirdikleri güçler karşısında demokratik iradenin ne kadar aciz kalabildiğini gördük.

Siyasette Meşruiyet-Ötesi Dönem

Aslında 28 Şubat'ta MGK kararlarının zamanlaması ve muhtevadaki tercihlerle başlıyor bir çok şey. Bildirinin muhtevasının Refah Partisi'nin iktidar ortağı olduğu bir hükümete dayatılması, darbenin tabiatından bile olsa, apaçık kabadayıca bir sataşma niteliği taşıyordu. Yoksa aslında irtica değerlendirmesine konu olan ne varsa RP'nin onlara fazladan bir katkısı olmadığı halde, aksine tam bir meşruiyet kompleksi altında kendisine hesap soracak her türlü devlet söylemine mutlak bir uyumu her fırsatta ilan etmişken maruz kaldığı muamele, onun kendisinden istenen haracı fazlasıyla verse bile yaşatılmayacağı yönünde kesilmiş bir raconu andırıyordu. Şu bir gerçek ki, Refah Partisi'nin muhalefetteyken kendi programı doğrultusundaki siyasal etkisi, iktidardakinden kesinlikle çok daha fazla olmuştur. Tuhfalık da şuradaydı ki, Refah Partisi'nin iktidardaki varlığı aslında onun sisteme entegre edilmesindeki başarı hanesine kolaylıkla kaydedilebilecek cinsten bir şey olduğu halde, kendisi hakkında besbelli çok önceden verilmiş kararın infazı için sanki iktidardaki varlığı beklenmiştir. Dahası, Refah Partisi'nin İsrail

konusunda neredeyse bütün dış politika vizyonunu dayandırdığı hassasiyetine inatla İsrail'le en fazla yakınlaşma, Refah liderinin imzaları alınarak sağlandı. Ayrıca yıllardır dindar insanların kuru zan, ihbar ve sudan bahanelerle ordudan atılmasına en büyük muhalefeti yürüten partinin liderine, Askeri Şura tarihinin rekor sayıda dindar subayın ihracı kararına imza attırıldı. Bütün bunlar, adı da konularak ve her vesileyle telaffuz edilerek, şu anki sisteme gerçek anlamda muhalefet potansiyeli taşıyan tek demokratik kanalının "hizaya sokulması", "tedib edilmesi" olarak ilan edildi. Bütün bunlar göstere göstere yapılırken, Erbakan'ın, her şeye rağmen, devletin bütün kademeleriyle "olağanüstü bir uyum" içerisinde çalıştıkları yönündeki beyanları, akla tek ihtimal getiriyordu: Bu adama veya bu adamın kendinden daha fazla üzerinde titrediği kimselere, her konuştuğunda bizim göremediğimiz bir yerden bir silah doğrultulmuş olmalıydı. Aslında Erbakan'ın olan bitene rağmen sergilediği bu tutumun kendisinde ironik bir taraf vardı. Bunu Erbakan'ın, bile-isteye sergilemiş olduğunu söylemek pek doğru olmayabilir, ama bu ironi, yine hükümet ve demokrasi üzerindeki kesif bulutu, asker-güdümlü demokrasinin ironisini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu.

Kuşkusuz, tuhaflıklar zincirinde Cumhuriyet başsavcısının Refah Partisi'nin temelli kapatılması yönünde Anayasa Mahkemesi nezdinde açtığı evlere şenlik dava önemli bir aşamayı teşkil etti. Hani insan, asılırken bile bir İngiliz sicimini tercih edesi gelir ya... İnsanı çatlatacak cinsten bir üslup(suzluk)la, beşinci sınıf bir dosyayla ve altıncı sınıf bir muhakemeyle, silahlı bir mekanizmaya güvendiğini alabildiğine traji-komik bir biçimde hissettiren bir fütursuzlukla açılan dava, Türkiye'de bazı insanların sıradan bazı haklara bile öyle kolayca sahip olamayacağını, adeta "var mı itirazı olan?!" kabadayılığıyla haykırıyordu. Sürecin tümüyle bu alt seviyelerde halledilmeye çalışılmasının basitçe Cumhuriyet başsavcısının kişisel üslûbuna bağlanması kanaatimce biraz fazla iyimserlik olur. Burada, büyük bir ihtimalle bir tercih sözkonusudur. Tercih olduğu düşüncesi, böyle bir üslupla bile istenen sonuca ulaşılmasının mükmün kılınmış olmasından kaynaklanabilir. Kesinlikle bilinebilecek bir şey şu ki, bizzat kendisi bu kadar meşruiyet komplekslerinin baskısı altında yaşayan Refah Partisi üzerine, çok değil bir nebze daha ciddi bir çalışma, kapatılabilmesi için çok daha makul, çok daha haklı (gibi) gerekçelerin oluşturulabilmesine imkan oluşturabilirdi. Oysa bu kadar paldırküldür hazırlanmış bir muhtevayla açılan davada niyet açıkça belli edilmişti ve "siz ne yaparsanız yapın, bu tezgaha dahil edilmezsiniz" mealinde bir şey söylenmiş olunuyordu.

Dava, ilan ediliş biçiminden, zamanlaması, içeriği ve bu davaya destek

olmak üzere harekete geçirilen medyatik ve diğer kurumsal kuvvetlerin iştirak biçimine kadar bu tür kaba tavırlarla doluydu. Önce, şimdiye kadar görülmemiş bir ygulamayla dava açılmadan önce basın açıklamasıyla ilan edilerek, medyanın aktif desteğine açık bir çağrıda bulunuldu. Bu çağrıyla aslında ortaya konulan şey, davanın daha peşinen, hukukî düzeyde değil gösteri düzeyinde, "olmuş gibi" gösterilebileceği medyatik düzeyde cereyan edeceğiydi. Kararı medya verecekti. Bu da çoluk çocuklarıyla birlikte onbeşmilyona yaklaşan bir nüfus hakkındaki nihaî kararın Doğu Perinçek, Emin Çölaşan ve Fatih Altaylı'nın insafına bırakılacağı anlamına geliyordu. Nihaî kararın anayasa mahkemesi tarafından tescil edilmesi, onun da işleyiş mantığının medyanın olaya iştirakinden daha farklı olmadığını gösterecekti. Başsavcı, o bildik, her türlü hukuk inceliğinden yoksun üslûbuyla, bir de kapatma kararı verecek olan mahkemeye "en şerefli" payeyi vermiyor muydu? Tersinden, kapatma kararı vermeyecek olana "şerefsiz" sataşmasında bulunduğunun farkında mıydı, onu bile bilme imkanımız yok. Şunu bilme imkanımız var ama: davanın böyle birinin eliyle yürütülmesi —yukarıda zikredilen medya zevatına da olağanüstü inisiyatiflerin tanınmasıyla birlikte— aslında koca bir seçmen kitlesine koca bir hakaret anlamını taşıyordu. Refah Partisi'nin dava esnasında yürüttüğü hukuk mücadelesi, tamamen bu adam(lar)ın kuyuya attığı taşı çıkarma çabası görüntüsü veriyordu. Davada kapatmaya gerekçe oluşturacak delillerin hiçbiri normal bir mahkemede delil sayılamayacak türden, çoğu tekzip edilmiş, gazete ve televizyonların asparagaslarından oluşuyordu. Dahası, kapatmanın siyasi partiler kanununa dayanarak mı istendiği yoksa anayasaya mı dayanarak verileceği konusunda, besbelli bir bilgisi olmayan, veya besblli kendisi de hangisinden aleyhte daha kuvvetli karar çıkabileceği konusunda hiç br öngörüsü olmayan başsavcı, aslında hiç bir şekilde başkasına, hele hele mahkemeye devredilemeyecek bu işi de mahkemenin kararına bırakacak kadar, mahkemeyle samimi, senli benli bir laubalilik sergiledi. Mahkemeyle ilgili savcının yine tarihe geçecek bir başka gafı da, Refah Partisinin aylarca gece gündüz çalışarak, esasen siyasi olan davayı yine de hukukî bir zeminde ciddiye alarak hazırladığı yüzlerce sayfalık bir savunmayı kapağını açmadan anayasa mahkemesine göndermesi oldu. Başsavcının buradaki gerekçesi, Türkiye'de hukukun durumu hakkında hiç bir iyimser beklentiye yer bırakmayacak türdendi: "Ben ne söylediklerini zaten biliyorum".

Davanın zamanlaması da çok ilginçtir. Seçimden en fazla oyu alarak iktidara gelmiş bir partiye, iktidardayken, üstelik güvenoyu almasının ertesi günü açılmıştır. Aşikâr olan, Refahyol iktidarı esnasında mecliste hükümete revâ görülen oniki güvenoylamasının hepsi, sonuncusu kapatma davası olan

bir düşürme operasyonuna aitti ve besbelli ki, iyi saatte olsunlar, yine de Refahyol'un düşürülmesi işleminin kitabına uygun yapılması konusunda ilk başta özel bir dikkat sarfediyordu. Ancak kitapta bu düşürme işlemine bir yer bulunmayınca kitap dışı yollara sapması için hiç bir engelin bulunmadığı, bu vesileyle, resmen ilan edilmiş oldu. Refah Partisi'nin her şeye rağmen Türk demokrasisine en önemli katkısı, demokrasinin bu düzeydeki ikiyüzlülüğünün açığa çıkmasını, altında yatan faşizan niyet ve istekleri bir daha açığa çıkarmış olması olmuştur. Kuşkusuz süreç esnasında bu darbenin bir askerî darbeye indirgenmesi de en büyük hatalardan biri olmuştur. Davayı açan başsavcının da, davayı yürüten anayasa mahkemesinin de, sürekli telkin altında olduğu vurgulandı. Bu davanın kararını mahkeme üyelerinin kendi insiyatifleriyle değil de, askerî iradenin doğrultusunda vereceği yönünde bir izlenim, davayla ilgili en göze çarpan izlenimdi. Ancak, gerek başsavcı gerekse anayasa mahkemesi başkanı, kendilerine has üsluplarıyla bu davada hiç bir kurum ve kişiliğin dava sürecini etkileyemeyeceğini, hukukun bağımsızlığı ve özerkliği söylemine sıkça başvurarak tekrarladılar. Oysa, hiç kimse için inandırıcı olmayan bu beyanlar benim için çok inandırıcıydı ve bu çok daha büyük bir vehametin altında olduğumuzu gösteriyordu. Çünkü totaliter ve faşizan idealler artık askerî bir müdaheleye gerek bırakmaksızın, geniş bir tabana yayılmış, insanların son sığınakları olma iddiasındaki hukuk bile bu tür bir zihniyete teslim olmuştur. Kesinlikle ne başsavcıya ne de anayasa mahkemesine hiç kimsenin hiç bir baskı yapmamış olduğuna inanıyorum. Onlar bu tarihî kararı tamamen kendi insiyatifleriyle vermişlerdir. Çünkü hukuka müdahele edecek bir iradenin istediğinden çok daha fazla o iradeyle hem fikir bir zihniyetle hareket ediyorlar. Bu da Türkiye'de birileri kabadayılık yaptığında sistem içinde onu durduracak hiç bir gücün kalmamış olduğunu gösteriyor; çünkü zaten sistem bir kabadayılık raconunu hakim kılmıştır.

Kapatma davasının neticelenmesinden sonra, hızlanan 28 Şubat kararlarının yürürlüğe konması çalışmalarında milletçe tanık olduğumuz bir şey, sistemin artık meşruiyet sorununu tamamen rafa kaldırmış olmasıydı. Sekiz yıllık eğitim yasa tasarısı hükümet tarafından anlatılırken, bunun İmam-Hatip okullarının kapatılmasıyla sonuçlanacağını iddia edenleri bile Mesut Yılmaz, o saldırgan ve insanı kendi değerleri karşısında bile yargılayan, yargılarken kanını donduran üslûbuyla, yalancılıkla, kışkırtıcılıkla suçluyordu. Görünürde bu kapatma olmayacaktı, bilakis daha kaliteli bir dinî eğitim adına bazı düzenlemeler yapılmış olacaktı ve bu düzenlemelere karşı çıkanlar sadece bundan çıkarları zedelenen kötü niyetli muhalifler olacaktı. Bu söylem bile tüm gündelik siyasî polemik içeriğine rağmen, bir meşruiyet

arayışından başka bir şey değildi. Hükümetin kendisini hâlen kendisini seçenlere bir nebze de olsa sorumlu hissettiği dönemlere ait bir söylemdi. Olayların gidişâtı, halkın nezdinde, yani demokratik meşruiyetin nezdinde hiç bir sesin kaale alınmamasını getirdi. Gerek devlet dairelerinde gerek üniversitelerde başörtüsü üzerinde tekrar canlandırılan terörün içerdiği hınç, vakıflar üzerindeki öfkeli dikkat ve bugünlerde çıkarılması tasarlanan irticaya karşı mücadele yasa tasarısının cinnet mahsulü içeriği siyasal meşruiyetin tamamen silahtan alındığı bir döneme fazlasıyla gömülmüş olduğunu gösteriyor. Kerametleri kendilerinden menkul sivil toplum örgütleri "irticanın kökünün kazınması" yönünde hükümete ültimatomlar verirlerken, veya medya, bütün suçları, çok radikal bile olsa, kendi düşündüklerini ifade etmekten ibaret olan kişi ve kuruluşların ipini çekerken, bunun, kendi varlıklarını meşrulaştıran düzeye nasıl bir etkisinin olacağını düşünmemeleri de sözkonusu totaliter ve faşist zihniyetin artık tek bir kurumun tekelinde kalmamış olduğunu çok iyi gözler önüne seriyor. Siyasal alan artık meşruiyet sorununu halletmiştir, silahı olanın (hatta en fazla silahı olanın) veya silahı olanın yanında yer alanın tek meşrû varlık sayıldığı bir döneme gelmiş bulunuyoruz. Bu dönemin mantığıyla yeterince tanışmış bulunuyoruz. Bu mantık muhaliflerine güçleri yetiyorsa silah almaktan başka bir seçenek bırakmayan kabadayı bir mantıktır. Allah muhafaza, son zamanlarda irtica yaftalamalarıyla güdülen siyasette bilinçli olarak böylesi bir kışkırtma olduğunu insan aklına bile getirmek istemiyor.

Karizmasız-Karşılıksız Darbenin Meşruiyeti

Aslında Türkiye'de darbelerin tarihine veya sonuçta halkın derinden etkileneceği kritik kararların tarihine bakıldığında, bugünkü darbe sürecinde çok eksik olan bir şeyi görüyoruz. O da karizma eksikliği. Max Weber'de siyasal meşruiyetin önemli kaynaklarından biri kabul edilen karizma (Weber, 1978), bizimki gibi geleneksel-modern arası dönemde yaşayan ülkelerde siyasetinhâlâ en önemli unsurlarından biridir. Siyasal hayatımızda programlardan ziyade kişisel karizmaların etkisi bilinen bir gerçekti. Bunu parti yapıları üzerinde gözlemlemek çok kolaydır. Bu bilindiği için Türkiye'de darbeler hep ya bir karizma etrafında yapılmış veya darbelerin yeterince meşrulaştığı gerekçeli ortamın ardından kurtarıcı güç olarak ortaya çıkan bazı isimsiz kişiler birer karizma oluşturmuşlardır.

Örneklerle gitmek gerekirse, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal'in karizmasını oluşturan şey büyük ölçüde onun Kurtuluş savaşındaki performansıydı. O, ister savaş esnasındaki başarıları, isterse de kurulmuş bir yeni siyasal yapının resmî tarihyazımı sonucu olarak oluşan ve genellikle

tartışılmayan bir karizmanın sağladığı meşruiyet temeli üzerinde, bütün topluma koca bir Cumhuriyet inşâsının gerektirdiği tüm radikal siyasî kararları aldı. Bu kararların büyük bir çoğunluğu halkın normal şartlar altında o gün kabul edemeyeceği türdendi. Nitekim devrimlerin yerleşmesi beraberinde Türk toplumsal yapısında telafisi imkansız bölünmeler ve rahatsızlıklara yol açmış; büyük bir toplumsal muhalefet duvarına çarpmış, bu duvar da çoğunlukla güç kullanılarak aşılmıştır. Bununla birlikte tüm icraatların meşrulaştığı "kurtuluş" veya "kurtarıcı" söylemine dayalı bir karizma sözkonusuydu. Ebedî Şeflik makamının uygun görüldüğü bu karizmadan sonra Millî Şef'in bu icraatları en radikal uçlarına götüren tutumu da yine, aynı karizmanın sağladığı meşruiyet noktasına istinad ediyordu. Topluma, bir bakıma kurtuluş'un veya bir kurtarıcılık hizmetinin bedelini ödemek adına bilinen baskılara maruz kaldığı ihsas ettiriliyordu. Millî Şef'e, bu bedelin son ve en yüklü taksidini tahsil etmek düşüyordu. Bu tahsilatın içinde hem halkı canından bezdiren vergiler ve kıtlık vardı, hem de halkın inanç ve değerlerinin hiçe sayıldığı bir laiklik uygulaması vardı. Bir kurtarış'ın bedeli olarak meşrulaşan icraatların toplamı yeni bir kurtuluş ihtiyacını bütün ağırlığıyla hissettirmişti. Halkı görece kıtlıktan ve değerlerini de baskıdan kurtarmakla bu kurtarışı gerçekleştiren Demokrat Parti, bu vesileyle oluşturduğu ve Adnan Menderes'in şahsında somutlaştırdığı karizmayı Türkiye için yine radikal sayılabilecek bazı icraatlara temel kılmıştır.

27 Mayıs askerî darbesi, kendisini bugünküne benzer bir şekilde çok yapay bir gündemle gerekçelendirmeye çalışmıştır. İhtilal arefesinde yaratılan ve öğrenciler, medya mensupları ve aydınlar arasında icra edilen muhalif havanın bir ihtilal gerekçesine tahvil edilmesindeki adaletsizlik her zaman sırıtmıştır. O yüzden darbe ne bir karizmaya dayanabilmiştir, ne de akabinde kayda değer bir karizma üretebilmiştir. Belki ondandır, 27 Mayıs ihtilali yapıldığı günden bu yana, yapanlar da dahil olmak üzere, hiç kimsenin içine sinmemiş, daha ziyade yapılmasından kaynaklanan yaraların toplumsal etkisinden sözedilebilmiştir. İhtilal bir karizma üretemediği gibi, ihtilalin kurbanları halk tarafından gerçek birer kahraman olarak görülmüş, o gün bugün onlara herkese kolay nasip olmayan bir karizma atfedilmiştir. Bu karizmanın belki kendilerine bir faydası olmamıştır, ama, onlardan sonra Türkiye'de koyu bir siyasî çizginin yerleşikleşmesini sağlamış, o çizgiye önemli bir katkısı olmuştur.

12 Mart, 1972 ve 12 Eylül 1980 askerî müdahelelerinin, üslupları ve yapılış şekilleri farklı olsa bile, gerekçelendirme usülleri birbirine benzerdir. Birincisi 68 öğrenci olaylarının sonucunda Türkiye'yi etkisi altına alan şiddet ve terörün siyasî gündemi kuşatması; ikincisiyse yine 75'ten sonra iyice tır-

manışa geçen ve 11 Eyül'e kadar hiç bir zikzak göstermeden sürekli tırmanan şiddet ve terör olaylarının herkesi canından bezdirmesiyle gerekçelendirilmişti. 12 Eylül'den önce tüm ülkeyi etkisi altına alan şiddet ve terör olaylarının ancak bir askerî müdaheleyle durdurulabileceği yönünde neredeyse hiçkimsede bir tereddüt kalmamıştı. Sağcısıyla, solcusuyla hemen herkeste olayların bitirilmesi için, askerî müdahele dahil, ne yapılması gerekirse yapılması doğrultusunda bir beklenti hakim kılınmıştı. O yüzden darbenin başında kim bulunursa bulunsun, terörü durdurma karşılığı büyük bir karizma yapacağı muhakkaktı. Kişisel yetenekleri ve özellikleri bakımından, normal şartlarda hiç bir karizmatik yanı bulunmadığı halde, Kenan Evren'in bu olaydan bir karizma olarak ortaya çıkması, tümüyle bu "kurtarıcılık" misyonunun hasbelkader kendisine tesadüf etmesinden kaynaklanmıştır. Ülkeyi baştan sona, bütün kurum ve kuruluşlarıyla yeniden dizayn edebilme yetkisini ve meşruiyetini de bu karizmada fazlasıyla buluyordu Kenan Paşa. Buna rağmen yaptığı her icraatı çıkıp meydanlarda halka anlatması, halkın onayına, yine de azımsanmayacak (!) bir önem verdiğini gösteriyordu. Aslında o ne yapsa haklıydı, çünkü ülkeyi 12 Eylül öncesindeki karanlık ortamdan düze çıkarmıştı. Onun gelişini de şiddet ve terörden dolayı canından bezmiş halkın kendisi istemişti. O ne yapıyorsa, halkı adına, bir daha 12 Eylül öncesinin karanlık ortamına geri dönmemek için yapıyordu. Buna itiraz edenler 12 Eylül öncesini isteyenlerdi. Bu "12 Eylül" sendromu öyle bir şeydi ki, koca bir on yıl Türkiye'de siyaset "onun öncesine dönmeme" konsepti altında yapıldı. Demirel, Türkeş, Ecevit ve Erbakan'ı kapsayan siyasî yasaklar bu konsept çerçevesinde savunma alanı bulabildi ilh. Kısacası, 12 Eylül Askerî darbesi gibi dillere destan militarist dönemde bile tüm yapılanlar, millet nezdinde bir meşruiyet arayışına büyük bir önem vermişlerdir.

Oysa modern veya postmodern bir darbenin tam orta yerinde bulunduğumuz günümüzde, darbe, bir karizma üretemediği gibi, kendine bir meşruiyet dayanağı bulmaya da mecbur hissetmiyor. Kendini gerekçelendirdiği irtica tehdidi, ve bunun üzerine haklılaştırmaya çalıştığı önlemler paketi halkın büyük bir çoğunluğuna istemedikleri bir sürü dayatmayı getiriyor; doğrudan halkın değerleriyle, talepleriyle çatışıyor. Halk irtica diye bir tehdidin gerçekten de varolduğuna inanmamaktadır. Dahası, bu tehdidin bizatihi kendisini hedef aldığını, kendisini bu memlekette fazlalık gören bir bakışın ürünü olarak görüyor. İrtica tehdidiyle gündeme gelen "kurtarma" operasyonunun, doğrudan kendi vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği değer ve inançlarını hedef aldığını gördükçe, darbenin tutunabileceği rıza-temelli hiç bir meşru dayanağı kalmıyor. Buna rağmen bu operasyonların sürmesi,

ancak meşruiyet sorununun es geçilmesi yoluyla mümkün olmaktadır. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi, meşruiyet-ötesi bir siyaset döneminin en göze çarpan özelliği oluyor.

İnsanın sorası geliyor; 28 Şubat darbesiyle birlikte yürürlüğe konulan ve halkta büyük bir infial yaratan kararlar, darbe sürecinde yeralan hangi zâtın hangi başarısının bir bedeli olarak halka dayatılıyor. Türkiye'de 1984'te Güneydoğu'da başlayan ve zamanla bütün ülkeye yayılan "bölücü" teröre karşı verilen mücadele, ancak bu kadar fazla uzatılmış olmasıyla; geriye yıkık viraneleriyle, dramatik tablolarıyla, aç-sefil, zorunlu göçe zorlanarak evsiz yurtsuz bırakılmış yüzbinlerce insanın, ve bütün yurt sathına yayılmış otuzbeş binin üzerinde ölünün toplam acılarıyla dikkat çekebiliyor. Buna bir başarı demek, azıcık sağduyulu bir değerlendirmeyle mümkün olmasa bile, terörle mücadele konsepti etrafında harekete geçirilen, ve özellikle iç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde siyaset için önemli bir motivasyon momenti oluşturan güçlü bir duyarlılığın ortaya çıkmış olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte Türk milliyetçiliği ve ülkenin "bölünmez bütünlüğü" nosyonu için önemli bir beslenme kaynağı haline gelen bu duyarlılığın da tartışılmaz bir karizma üretmiş olduğunu söylemek çok zor. Bu anlamda ne orduda ne de siyasî hayatta terörle mücadeledeki başarısından, bu mücadeledeki özverili ve gözyaşartıcı bir tutumundan dolayı otoritesi tartışmasız teslim edilebilecek hiç bir figür sivrilmemiştir. 28 Şubat sürecinin en öne çıkan figürü olan Çevik Bir'in kamuoyunda ilk dikkat çektiği hadisesi, Somali'ye gönderilen Birleşmiş Milletler Barış gücüne kumanda etmiş olmasıdır ki, bu hadisenin kendisi bile Türk kamuoyunda yeterli bir haklılığa sahip değil ki, kendisninden herhangi bir figüre bir karizma aktarabilsin. Ayrıca, birliğin gönderildiği esnada, herkeste, Sırp mezalimi altında inleyen Bosna'ya Birleşmiş Milletler müdahelesi yönünde güçlü bir beklenti vardı. Bu bekleni her geçen gün büyük bir hayalkırıklığıyla boşa çıkarken, Somali'ye apar topar bir birliğin gönderilmiş olması, kelimenin tam anlamıyla büyük bir antipatiyle karşılanmıştı. Kaldıki, o birliğe kumanda eden kim olursa olsun, hatta oradaki başarısı ne kadar büyük olursa olsun, bunun bir karizma üretmesi bir hayli zordu. Bosna dururken, halk gerekçesi belirsiz Somali'ye gidişin meşruiyetini sorguluyordu zaten. Askerî kanattaki bu karizma yoksunluğuna, bir de 28 Şubat'a imza atan 4 orgeneralin emekliye ayrılması da eklendiğinde manzara daha bir netleşebilir sanırım.

Sivil kanatta ise durum çok daha vahim. Darbe, medya ve sözümona sivil toplum örgütlerinin desteğiyle ne kadar göstermelik bir dayanağa sahip görünürse görünsün, halkın, hükümetin icraatlerinden kesinlikle şikayetçi olmadığı bir döneme denk getirilmiştir. Refahyol iktidarı dönemi tüm bek-

lentilerin aksine ekonomide büyük bir başarı kaydetmiş, ekonomide rant ekonomisine vurulan darbelerle, kamu gelir-gider dengesinde gelirler lehine büyük bir başarı kaydedilmişti. Bunun halka yansıması, enflasyonda ciddi bir düşüş, ücretlilerin gelirinde kayda değer bir iyileşme ve piyasada her kesime yayılan bir canlılık şeklinde olmuştur. Kelimenin tam anlamıyla yaşanan bir bereket döneminin yanısıra, uluslararası ilişkiler düzeyinde girişilen D8 projesinin getirilerinin kayda değer bir kamu takdiri toplamaya başladığı bir dönemdi darbenin gündeme geldiği dönem.

Darbede ilerleme kaydedilmesine paralel olarak, ekonomideki kötü gidişat, enflasyonun tekrar yükselişe geçmesi, ücretlilerin gelirlerinde tartışılamayacak bir reel düşüşün meydana gelmesi, darbenin herhangi bir karizma üretme ihtimalini de iyice yok etmiştir. Zaten Refahyolun devrilmesiyle arkasından gelecek iktidara hiç kimse tarafından "onbaşılık" makamından başka bir yetki ve manevra alanı tanınmıyordu. Beklendiği gibi oldu ve Mesut Yılmaz, "siyasî kariyerine mal olsa bile", kendisinden istenen her şeyi eksiksiz yerine getirmeye çalıştı. Son anda uyanıp, hem yaptıkları yanına kâr kalsın hem de siyasî hayatı bitmesin diye kendisine bir kurtuluş gibi görünen "özerk başbakan" rolüne soyunduysa da, bu rol askerî irade nezdinde kabul görmeyince geri adım atmak, tekrar onbaşılık makamına talim etmek zorunda kaldı. Bu saatten sonra darbe için en kayda değer niteleme, darbenin bir karizmadan, bir karizmanın dayanmak zorunda olduğu meşruiyetten fenâ halde yoksun olduğudur. Başka bir deyişle bu darbe, karşılıksız bir darbedir.

Altın Yumurtlayan Tavuğu Kesen Darbenin Geleceği

Aslında, Mesut Yılmaz'ın bu çıkışını ilk duyduğumuzda, Mesut Yılmaz'ın da dahil olduğu darbenin şimdiye kadar ihmal etmiş olduğu bir tedbire en nihayet sarılmış olduğu yönünde bir izlenim doğdu bizde. Bu düzeyde, Mesut Yılmaz'ın askere karşıymış gibi bir tablo çizmesi, kesinlikle şu ana kadar darbenin kadetmiş olduğu başarıların tahkim edilmesi, stabilize edilmesi açısından çok daha işlevsel olabilirdi. Halk kesinlikle şu ana kadar kaydedimiş adımların geri alınmasını da talep etmeksizin, Mesut Yılmaz gibi askere karşı gibi görünen bir figürü bağrına tekrar basmayı göze alabilirdi. Bundan da ancak darbeciler kazanabilirdi. Çünkü, Mesut Yılmaz bu çıkışı irticayla mücadelede kendisine telkin edilenlere karşı direnmek, bu mücadelede yapılan tehdit değerlendirmelerindeki anti-demokratik tutumlara itiraz etmek adına değil, bu kararların ve bu değerlendirmelerin icrâ yetki ve sorumluluğunun kimde olacağı konusunda bir rahatsızlık adına ortaya koymuştu. Buradaki tuhaflık, meşruiyet arayışını bu kadar ihmal etmiş bir dar-

benin muhtemel bir seçim durumunda neleri riske etmiş olduğu konusunda hiç bir öngörüsünün olmayışıydı.

Aslında, başbakan, eninde sonunda halkın onayını alacak bir politikayı gözden çıkarmadan, fakat darbenin kendisinden istediği şeyleri de bu kıstası gözönünden uzak tutmadan yapmaktan başka bir role talip olmadığı halde, onun üzerine daha fazla gitmek, altın yumurtlayan tavuğu kesmekten farksız gibi görünüyor. Çünkü darbenin askerî kanadı, irticaya karşı önlemler alırken bunun eninde sonunda nasıl bir diyalektik sürece tâbî olacağının çok ayrıntılı bir hesabını yapmış görünmüyor. Şu ana kadar götürülen siyasette hâlen açılmamış kartları yoksa, bütün bu olan bitene çok irrasyonel bir motivasyonun hakim olduğu ve yakın vadede olmasa bile orta ve uzun vadede bunun tamamen ters tepeceğini söylemek için kâhin olmak gerekmiyor. Bunu çok iyi gören Mesut Yılmaz'ın askere muhalefeti de kesinlikle irticaya verilmek istenen popülist bir taviz değil, daha uzak görüşlü bir darbeci sağduyusuna dayanıyor. Nitekim Mesut Yılmaz "askerî olanları da dahil olmak üzere şimdiye kadar gelmiş geçmiş hükümetler arasında irticaya karşı en kararlı ve en katı mücadeleyi veren hükümet bizim hükümetimizdir derken" kesinlikle abartmıyor. O bunu belki de henüz ispatlayabilmiş değil ama gönlünde yatan aslanın bu olduğunu yeterince ortaya koymuştur. "Bizden istenen şeyler" diyor Mesut Yılmaz, "demokratik siyasetin kurallarını göözardı etmekte, bu tür uygulamaların belki hukukî sonuçları değil (bunlar ülke içinde bir şeklide halledilir, ama uluslararası kamuoyuna bunu anlatmak zor olur), ama kaçınılamayacak siyasî sonuçları, isteklileri pişman edecek türdendir". Anlayacağınız, bana güvenin ve bu işi bana bırakın demeye getiriyor Mesut Yılmaz. Buna rağmen, onun çıkışını çok rasyonel bir kararla, şu ana kadar katedilmiş başarıların lehine çok işlevsel bir adım olarak temellük etme imkanı varken, tamamen duygusal alınganlıklar ve kırgınlıklar temelinde üstünlük ilanı telaşına düşmesi, darbenin gelecekle ilgili vizyonunun pek geniş olmadığını gösteriyor.

Kuşkusuz meşruiyet ve haklılık sorununu bu kadar ihmal etmiş bir darbenin arkasından gelecek bir seçimde, darbe iradesinin seçime müdahil olmayacağı düşünülemez. Hayal gücümüzü ne kadar zorlasak zorlayalım, bugünden, bu iradenin nasıl bir müdaheleyle işe karışacağı, dolayısıyla işin içinden nasıl sıyrılabileceğini kestirmemiz çok zor. Şu an görünen en açık tedbir, seçim tarihinin ileriye atılmasından başka bir şey değil. Bu esnada seçim yasasına yapılabilecek, şu âna kadar telaffuz edilmiş müdahelelerin büyük bir çoğunluğunun, oluşması muhtemel bir demokrasi ittifakının işine yarayacağı ise kesin gözüküyor. O zaman da bu darbenin geleceğinin pek içaçıcı olmadığı söylenebilir. Gerçi darbelerin, doğaları gereği, seçimlerin ve

seçim sonrası oluşan tablonun üzerinde geniş bir manevra alanının mevcudiyetini şimdiye kadar fazlasıyla gördük. Bu durumda seçim sonrası oluşan tablo üzerinde işlemesi muhtemel, pek de şeffaf olmak zorunda olmayın bazı etkilerin, muhtemel darbe karşıtı oluşumları kontrol altına almaması için gerekli tedbirler alanının ne olduğu, demokratik güçler tarafından bilinmiyor bile. O yüzden demokratik iradenin yakın gelecekte darbenin kasvetinden kurtulabileceğini mümkün kılabilecek bir iyimserliğin, bir umuttan öte analitik bir teşhise dayanmadığı, hatta dayanamayacağı, maalesef hatırdan uzak tutulmamalıdır.

Bütün Hataları Kapatan Büyük Kapatma'nın Ardından

Anayasa mahkemesinin Refah Partisi hakkında verdiği kapatma kararı, dünya hukuk tarihine bir çok açıdan geçecek bir karar. İlkin, yukarıda belirttiğimiz gibi, Refah Partisi yöneticilerinin bütün siyasî içeriğine rağmen, davayı hukuk sahasında kabullenmeleri ilk anda bir strateji hatası olarak değerlendirilebilir, genellikle de öyle değerlendirildi. Ancak bu kararda kesinlikle isabetli olan bir taraf vardı: Hukukun üstünlüğü ve hukuk kurumlarının özerkliği inancının sürdürülmesinin —isterse bunun realitede hiç bir karşılığı bulunmasın ve isterse hukuk ve hukuk kurumları bütün boyutlarıyla hukuk dışı odaklarca işgal edilmiş olsun— son kertede hukuk düşüncesinin yerleşmesine bir katkısı olacaktır. Davanın kapatmayla sonuçlanması, en asgarî bir nesnel hukuk değerlendirmesi açısından bakıldığında bile büyük bir hukuk ihlali olarak göze çarpıyor. Refah yöneticileri kabadayıca bir sataşmayı andıran davayı hukuk düzeyinde kabul etmekle, anayasa mahkemesinin muhtemel bir kapatma kararını peşînen yargılamış oldular zaten. Ortalığı velveleye vermeleri sonucu değiştirmeyeceği gibi kapatma için, bu sefer halk nezdinde, daha haklı bir gerekçe oluşturmuş olacaktı.

İkincisi, kararla birlikte ülkenin en büyük seçmen kitlesine sahip partinin kapatılmasıyla, resmi ideoloji, kendi negatif sınırlarını, ilerde muhtemelen kendi varlık alanının sınırlarını tehdit edecek bir biçimde yeniden çizmiş oldu. Refah Partisi'nin kapatılması tıpkı Foucault'nun Ortaçağlardaki akıl hastalıklarıyla ilgili muameleyi çağrıştırıyor: Büyük Kapatma —çoluk çocuklarıyla oniki-onbeş milyon insanın resmi ideolojinin kapsama alanının dışında kalmasını sağlayan bir büyük sürgün. Aslında bu kadar komik bir zihniyete dayanan bir resmî ideolojinin dışında kalmış oldukları için kesinlikle şükretmeleri gerekiyor bu kapatmaya maruz kalanların. En azından şu anda yoğun insan hakları ihlalleri açısından, sefalet sınırlarının genişliği açısından, bilimsel ve ahlâkî seviye düşüklüğü açısından dünya sıralamasında dereceye giren —aslında hiç bir iyi meziyet değerlendirmesinde dereceye

giremeyen— bu gidişatta hiç bir suç ve sorumlulukları olmaması onlar için büyük bir şanstır. Onların kapatılmasıyla birlikte yeniden tanımlanmış bulunan resmi ideolojinin —*Birikim* dergisinin son iki sayısında bir heyûla olarak nitelenen— sınırları, aksine çok daha fazla daralmış bulunuyor. Bu kapatmanın, kapatılanlar açısından tek bir dezavantajı, resmî ideoloji için bir "düşman" olarak tanımlandıklarında, kendilerine bu tanımın dışında bir varlık alanı bulamamaları olabilir. Gerçekten de, böylesi bir traji-komik kimliklenme sürecinde karşıt tarafta görülmenin, kendini bir "karşıt"tan, hadi çok moda deyimiyle bir "öteki"den ibaret görmekten daha vahim bir sonucu olamaz. Dışlanmanın gündelik hayat üzerindeki kasveti, ağırlığı ve belirleyiciliği arttıkça, resmî ideolojinin sınırlarını tayin eden bir işaret taşına dönüşme tehlikesi, kapatılanlar açısından dışsal olarak varolacaktır. Ancak bu dışsallığın kendi özgün kimliklenmelerine kavuşma yönündeki gayretsizliklerin mazereti olmayacağı, olamayacağı her fırsatta dile getirilmelidir —bu mazerete sığınmak isteyenlerin çok olacağı muhakkak olsa bile. Nitekim bu tarz mazeretlerin, doğru dürüst bir kimliklenme siyaseti, tavır, tutum veya, hayat programı geliştirememeleri noktasında, gerek Refah Partisince, gerekse de başörtüsünün çağrışım alanlarına indirgenmiş kimlik söylemlerince bir dayanak oluşturduğunu şimdiye kadar çok gördük.

Öncelikle Refah Partisinin kapatılmasına kadar gelen süreç boyunca Refah Partisi, kolay kolay hiç bir siyasal harekete nasip olmayan ve kendisini her çeşit eleştiriden koruyan bir mazeret alanına sahip oldu. Bu mazeret, kesinlikle kuşku götürmeyecek bir biçimde kurt gibi kapan bekleyen "ötekiler"in ağır baskısı ve siyasî tuzakları altında bulunmanın, çoğu ilkenin tatbikini ertelemeyi mâkul gösteren bir mazeretti. Acımasız ve hiç bir adalet ölçüsüne uymaya kendini mecbur hissetmeyen rakiplerinin baskıları altındaki bir harekete eleştiriler yöneltmenin gerçekten de şık olmayan bir tarafı vardır. Konjonktür içerisinde, düşene bir tekme daha vurmak anlamına gelebilen bu eleştirileri, takdir edilebileceği gibi çok da iyi karşılamayan bir geleneğe mensubuz. Oysa Refah Partisi geleneğinin tüm hataları böylesi saldırılar altında bulunmanın kaçınılmaz kıldığı hatalar değildi; daha vahimi bunlar, camiada alışkanlık haline gelmiş tavır ve tutumlardan kaynaklanan yapısal sorunlara işaret etmekteydi. Refah Partisi'nin yüzde yedileri aşmaya başladığı zamanlardan itibaren, kendisine yönelen yoğun medya bombardımanı, biraz da kendi isteği ve katkısıyla sistemden dışlanmasını sağlarken, samimi ve katkı sağlayıcı eleştirileri de ıskalayan, ve karalama kampanyasına dahil eden bir paranoya geliştirmiştir. O nedenle Refah Partisi kendisini kuran ve yükselten değerler nezdinde kendi hata ve eksikleriyle hiç bir zaman gerçek anlamda yüzleşmedi. Kapatma kararı ise, bu mazeret-

lerin en büyüğünü oluşturmuş; Refah'a yönelebilecek her türlü eleştirinin önüne kalın bir savunma duvarı örmüştür: Oonun, artık ne yaparsa ve ne yapmışsa anlaşılabilmesini sağlayacak, bitmek tükenmek bilmez bir mazereti vardır.

Oysa Türkiye'nin idaresine, ihlal edilen insan haklarının, kısıtlanan özgürlüklerin iadesi mücadelesine soyunmuş bir hareketin —sahi bu parti bu mücadeleye soyunmuş mudur?— sonuna kadar bu mazeretin arkasında kalması herşeyden önce dürüstçe değlidir. Kuşkusuz, Türkiye'de siyasetin nesneleri olan kitleler burada talep ettiğimiz türden bir dürüstlük kotasına alışık değildirler; verili siyasal ortamda bu kadarlık bir dürüstlük fazla bile gelebilir, ama bu hareketin bu fazlalığa talip olmasını bile beklemeyeceksek, bu hayat ne adına yaşanmaya değer olacaktır? Bundan sonra Fazilet adıyla hayatına devam etmeye karar vermiş olan pa[illegible] mağdurluk mazereti altında güdeceği siyasette, insanlardan ancak kendisi için bir şeyler dilenebilir. Oysa onun varlık sebebi, kendi mağduriyetinin intikamı peşinde koşmak değil —insanların bu mağduriyetin intikamı için bir fedakarlık yapmak gibi bir mecburiyetleri de yok zaten. İnsanların bir siyasal partiden bekledikleri, gerçekten de kendi dertlerini dile getirmesidir. Yine Türkiye'de, şimdiye kadarki bütün siyasî partilerin demokrasiyi ve siyasal katılımı kendi amaçları için işlevsel araçlara tahvil etmekten başka bir şey yapmamış olmaları bile bu tarz bir siyaseti haklılaştırmaz.

Büyük kapatmanın belki de en büyük kötülüğü —aslında resmî ideolojinin veya sistemin kendisine de yönelen en büyük kötülüğü— Refah Partisi'nin (şimdiki haliyle Fazilet Partisi'nin) bütün hatalarının üstünü kapatan kötü bir servisi deruhte etmiş olmasıdır. İşin kötüsü, anayasa mahkemesi tarafından kapatılmış olmasından dolayı, herkeste, RP kadrolarının bazı dersler çıkarması beklentisi varken, onların bu dersi gerçekten de daha makul ve daha tutarlı bir parti programı çerçevesinden ziyade, kendilerini meşrulaştırdıkları millî (ırkî anlamda değil demokratik anlamda millî) dayanaklardan biraz daha uzaklaşarak, bu halleriyle devletçi-merkezci bir söyleme angaje olmanın gerektirdiği tuhaf çerçevede aradıkları görünüyor. Oysa daha geç olmadan, Fazilet Partisi'nin, büyük kapatma'nın kendisine sağladığı mazeret ortamını daha hayırlı bir özeleştiri ameliyesi için vesile sayması gibi ahlâkî bir tutum sergilemesi; meşruiyeti ne idüğü belirsiz derin siyaset nezdinde değil, fazlasıyla bulacağı millet nezdinde aramaya yönelmesi ve bu vesileyle bazı komplekslerinden kurtulması gerekiyor.

Başörtüsünün Anlamı: Bedenim Bana Ait!

Mağduriyet söyleminin doğru dürüst bir kimliklenme siyasetinin gelişme-

mesi noktasında yarattığı mazeretin, başörtüsü konusunda da benzer sonuçlarından bahsettik. Başörtüsünün çağrışım alanlarına indirgenmiş kimlik söylemlerine sözkonusu mağduriyetin bir dayanak oluşturduğunu şimdiye kadar çok gördük. Aslında, İslâmî hareketle sistem arasındaki gerilimin neredeyse yirmi yıldır başörtüsü üzerinde odaklanmış olması, Türkiye'de İslâmî kimliklenme siyasetinin tümüyle kadın bedeni üzerinden yürütülen bir mücadeleye indirgenmesine yol açmıştır. Sadece kimliklenme siyaseti değil, insan hakları açısından da en ilerici ve en umut verici özgürlükçü söylemler geliştirmeleri beklenen Müslümanların tarihinde bütün bu umutlar, başörtüsü üzerindeki zulmün giderilmesine kilitlenmiş bir söyleme bağlanmıştır. Bu durum, Müslümanların siyasete katılma süreçlerinde merkezî bir talep noktası olan "inanç özgürlüğü" nün tüm içeriğinin de kadının örtünmesi olarak belirlenmesine yol açmaktadır. Siyasal alan kadar, kültürel alanda da başörtüsü üzerindeki vurgu, İslâm'ın moderniteyle ilgili en gerilimli noktasının "mahremiyetin modern dönüşümü" noktasında, dolayısıyla kadınların ataerkil denetimi ile modern temellüküne dönük istem arasında cereyan etmesine yol açıyor. Nilüfer Göle'nin bu tartışmaların Türkiye bağlamında çığır açan eseri (1991), Türkiye'de İslâm'ın modernlikle ilgili tüm kavgasının kadın bedeninin temellükü üzerindeki rekabete indirgenebileceğini telkin ediyor.

Ancak, modernleşmeyle paralel olarak özel alanla kamusal alanın kadın bedeni üzerinde özel bir ihtimamla ayrışması, olaya İslâmî bakış açısının müdahil olduğu durumlarda, erkek bedeni üzerinde hiç bir çatışmanın cereyan etmemiş olduğu anlamına gelmiyor. Burada kavganın tamamen kadın bedeni üzerinden verilmiş olduğu veya bütün sorunun kadın bedeninin denetlenmesi sorununa indirgenebileceği iddiası ampirik olarak doğru olmadığı gibi, iktidar ve beden arasındaki ilişkide İslâm'ın bazı duyarlılıklarını gözardı eden bir yaklaşım olmaktadır. Dikkat edilirse Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kılık kıyafet üzerine yapılan vurguda, kadınların kıyafetlerine yönelik zorunlu bir düzenleme olmadığı halde, buna karşı İslâmî muhalefet de, daha ziyade erkek bedeni üzerindeki iktidar denetimine bir tepki olarak tezahür ediyordu. Salt modernleşme süreci içerisinde mahremiyetin bitmesine duyulan İslâmî tepki, kadın bedeni üzerinde durularak yine de bir miktar açıklanabilir ancak tepki, gerek modernleşmeye karşı gerekse Cumhuriyet devrimlerine karşı çok daha karmaşık nedenlerden kaynaklanıyordu. *Frenk Mukallitliği ve Şapka*'nın yazarı (1924) İskilipli Atıf Hoca, daha şapka devrimi de olmamışken, bedensel davranışlarda frenklere veya herhangi bir gayri müslime benzemeye çalışmanın dinî hükmünü ilan ederken, kadın bedenine yönelik ataerkil denetim arzusuna tâbîiyetini göstermiş ol-

muyordu. Aksine o bunu, kadın erkek ayırdetmeyen bir iktidarın hayat bulabilmek için sahip olduğu tek yolu, yani kendi bedenini, ona açık tutmamanın mücadelesini veriyodu. İslâm tarihi boyunca İslâm'ın, yine kadın erkek ayırdetmeyen beden vurgusu da, bir dine mensup olmanın veya bir iktidara hayat vermenin tek yolu olarak beden kurgusuna dayanıyordu. Beden, bütün iktidarların hedefidir ve bütün iktidarlar kendi nüfûz alanlarındaki bedenlerin başka bedenler tarafından kontrol edilmesine karşı, tabiri caizse, kıskançtırlar.

Kuşkusuz, bir iktidarın kendi nüfûz alanını tanımlayış biçimi burada önemlidir. Örneğin İslâm, modern ulus kimliklerinin aksine, kendi nüfûz alanını sadece inananların bedeniyle sınırlamıştır. Müslüman olmayanların bedenleri üzerinde bırakın bir denetim kurmayı, onların herhangi bir şekilde (kılık-kıyafet, davranış tarzı, muaşeret vs. anlamlarda) Müslümanlara benzemeye çalışmaları, Müslüman olmadıkları halde İslâm'ın bedensel nüfûz alanına girmeleri red bile edilir. Çünkü beden, kulluğun sergilendiği bir alan olmakla birlikte, bedensel eylemlerin ardındaki motivasyon ve niyetlerde de uygun kökenleri olması aranır. Dinde münafıklığın önlenebilmesinin bir yolu, aynı zamanda iktidarın nüfuz alanından emin olmanın da bir yolu, eyleminde insanı serbest bırakmaktır.

Diğer yandan, Müslüman bir birey kendi bedenini İslâmî siyasal bedenin taşıyıcısı olarak gördüğünden, başka bir siyasal iktidarın hayat sahası olmayı tevhidin bir gereği olarak dışlar. Bu noktada kadın veya erkek olmak noktasında bir fark yoktur. Cumhuriyet, ilk planda İslâmî siyasal bedene yönelmiş bir saldırı olarak telakki edildiğinden, kendi bedenlenmesi için gerekli gördüğü vatandaş bedenlere nüfûz planında İslâmî motivasyonlardan güçlü bir muhalefet görmüştür. Şapka devrimine muhalefet, o yüzden, tamamen bu muhalefetin bir sonucu olmuştur; İslâmî kimliklenme siyasetinin sezdiği bir bedensizleşme tehlikesine verilmiş basit bir tepkiydi (Aktay, 1997). Bu tepkinin Türk siyasî hayatında İslâmî kimliğin tarihi açısından kalıcı etkileri olmuştur. O gün bugün kendini bedensiz hisseden bir kesimin, bir yandan eskisinin yerine ikame olan iktidarın tebeddününe karşı doğal reflekslerle direniş veya tepki fırsatlarını değerlendirdiği, diğer yandan kendi bedensel varoluş imkanını yokladığı bir tarihine tanık olmaktayızdır. Bu tarih sürecinde, iktidarın bütün bedenlere zamanla nüfuz ettiği tartışma götürmez bir gerçek olmuştur. Başörtüsü, bir yandan bu tarih içinde bu güçlü ve köklü refleksi yansıtırken, bir yandan da, bedenin taşıyıcısına ait olduğunu vurgulayan çağdaş özgürlük ve iktidara karşı direniş söylemine en uygun eylem biçimine imkan tanımıştır. Başörtülüler bunu salt bir dînî vecibe olarak düşündükleri için olayın bu yönüyle ilgili bir söylem ge-

liştirmeye çalışmıyorlar, ancak olayın kendinde içkin bir de bu yanı vardır.

Başörtüsü çok daha genel bir özgürlük problemi olarak kurulmadığı sürece, Türkiye'deki İslâmî hareketin diğer genel sorunlarına paralel olarak, güdük bir söylemle tüketilmeye yüz tutmuştur. Kimliklenme siyaseti açısından başörtüsünün çağrıştırdığı alanla sınırlı kaldığından sözedebileceğimiz İslâmî hareketin, bu alanda yoğunlaşmaya, kendisine yönelen bir saldırı sonucu mecbur bırakıldığından, elbetteki telaffuz edilebilir bir mazereti vardır. Ancak bu mazeret, bir imkan olarak İslâm'ın içerdiği özgürlük potansiyelini basit bir mağduriyet söylemi içerisinde tüketmesini hiç bir zaman mazur kılmaz. Oysa görünen kadarıyla, son yirmi yıldır Türkiye'de müslümanlar insan hakları ve özgürlük denildiğinde başörtüsüne özgürlüğün değişik versiyonlarından başka bir şeyle dolduramıyorlar bunun içini. Son zamanlarda kurban derileri ve karayoluyla hacc gibi iki alt başlık daha bulan bu söylem, Müslümanların, genel anlamda "kendilerine zulmedilenlerin salahı" yla ilgili umut verici çağrışımların kaynağı olmalarını engelliyor. Aslında bu yasağın, İslâmcı söylemi bu konuya kilitlemek ve daha evrensel bir söylem geliştirmesini önlemek gibi bir sonucu olduğu düşünüldüğünde, bunun siyasal İslâm'a karşı olanlar tarafından, salt bu sonucu istihsal etmek üzere sürdürüldüğü bile düşünülebilir. Ama öyleyse bile, bu mazeretin gölgesinde, bu mazeretin mutlak belirleyiciliği altında gelişmiş bir özgürlük mücadelesinin inandırıcılık gibi bir sorunu her zaman olacaktır. İnsan hakları ve özgürlükler konusunda, tıpkı demokrasi konusunda olduğu gibi, Müslümanlar, kendilerine istediklerinin öncesinde ve üstünde, herkese insana yaraşır inandırıcı talepleri formülleştirip dile getirmek zorundadırlar.

Müslümanlar, Farklı Kültürler ve Demokrasi

Demokrasiyi, içerdiği yalanları sözkonusu eden başlıklar altında ele almak kaçınılmaz bazı uyarıları yapmayı gerektiriyor. Gerçi bu yazıda yer yer bu uyarıları serpiştirmeye çalıştıysak da, gerek Türkiye'de gerekse diğer İslâm ülkelerinde Müslümanların demokrasiyle ilgilerine dair bir kaç şöy söylemek gerekiyor. Özellikle son zamanlarda, biraz da ihtiyaca binaen, Müslümanların demokrasiye yaptıkları görece aşırı vurgu ciddi bir ikileme yakalanmalarına yol açıyor. İkilem, demokrasiyle ilgilenirken apolojizm veya eklektisizm ile demokrasi-karşıtlığı arasında kalmak şeklinde ortaya çıkıyor. Çoğunlukla yüzeysel ve ucuz, hatta ilkesiz bir modaya uyma veya teslim olmanın gerektirdiği şekilleri alabilen apolojizm ve eklektisizm, söylemek bile gereksiz, demokrasinin yükselen popülaritesinin çekim alanı içerisinde belirleniyor. Mevcut demokrasiye İslâmî bir aşı yapma iddiasıyla bir "İslâm demokrasi"sinden bahsederken Müslümanların tutumunun yer yer muğlak-

laşması, belirsizleşmesi; son kertede demokratik söylemi olduğu biçimiyle onaylamaya dönüşmesi mukadder olabiliyor..

Diğer yandan anti-demokratlık, şimdiye kadar İslâm ve demokrasi karşılaştırmalarında yine çoğu kez belirleyici tutumlardan biri olmuştur. Burada demokrasinin tanım olarak içerdiği, "egemenlik"in kime ait olacağı tartışmasında "halk"ı "Allah"a karşı konumlandıran bir taraf görülmüş; demokrasinin hem tanım gereği hem de pratikte laikliği gerektirdiği düşünülmüş; bu da demokrasiyle İslâm arasındaki en gergin vasatı oluşturmuştur. Ancak bu gerginlik, demokratik söylemin belirlediği bir vasatta; biraz da, demokrasiye anti-demokratiklikten veya totalitarizmden başka bir seçeneğin tanınmamasından kaynaklanıyor. Sağolsunlar özellikle Arap ülkelerindeki Müslümanlar da bu seçeneğin cenderesine yuvarlanmaya karşı ciddi bir direniş göstermemişler. Bunun sonucu olarak cemaat-içi ilişkiler düzeyinde ciddi katılım modelleri geliştiremedikleri gibi, ülke siyasetine katılım düzeyinde de siyasal anlamda meşruiyet sorunu olarak nitelenen ciddi bir yabancılaşma sürecine maruz kalmışlardır. Burada totalitarizm tuzağına düşmeden de demokrasinin İslâmî temellerde eleştirilebileceği bir zemine ısrarla işaret etmek gerekiyor. Bunu yapmak cidden çok önemli, çünkü bugün Müslümanların, demokrasinin en kötü biçiminin bile doğru dürüst uygulanmamasından kaynaklanan baskılara maruz kalmaları dolayısıyla demokrasiye duydukları ilgi, söylemlerini neredeyse nihai bir amaç olarak demokrasi çağrısına indirgemeye doğru gidiyor. Oysa Müslümanların demokrasiye yöneltecekleri, yöneltmeleri gereken çok ciddi eleştiriler var. Gerek kapitalizmle, gerek kendisine önayak olan destekleyici zümrelerle diğer insanlar arasındaki iktidar ilişkileri, gerekse bütün bu ilişkilerin insanın özgürleşme süreci önünde açtığı veya kapattığı imkânlar açısından demokrasi, bir ideal olmaktan öte kendini kanıtlamış değil. Bundan dolayı bugün demokrasi kapitalizmi ayakta tutan iktidar ilişkilerini meşrulaştırıcı bir ideolojiye dönüşmüş, üstelik bu, kendisini meşrulaştıran ideallerden uzaklaşması pahasına olmuştur ilh.

Kuşkusuz, farklı kimliklerin birarada yaşamaları, günümüzde birilerinin tercih edebileceği bir şey olmadan önce geri-çevrilemeyen küresel ve kaçınılmaz bir süreçtir. Bu biraradalığın farklı kimlikleri homojenleştirici bir iradenin baskısından kurtarılabilmesi için, en radikal anlamıyla bile demokrasi, pratikte hâlen ciddi bir çözüm üretememiştir. En basitinden, kendisini korumak için almayı gerekli gördüğü tedbirler, kesinlikle farklı kimliklerin birarada yaşama iradelerinin gerektirdiği asgari hukuk mantığıyla açıklanamaz. Kaldıki, özelde Müslümanların, genelde de ciddi toplumsal çağrıları olan bütün farklı kimliklerin demokrasiye karşı bir tehdit olarak görülmesi,

kabaca irdelendiğinde bile, altında, egemenliklerini demokrasi-dışı yollarla sürdüren güçlerin savunma refleksleri yattığı görülmektedir. Bu güçlerin demokrasiye bu tarz (demokratik olmayan yollarla) müdaheleleri, öyle görünüyor ki, demokrasi pratiklerinin kaçınamadığı durumlarındandır. Bu tarz bir demokrasi pratiğinin kaçınılmaz sonucu şu oluyor: Farklı kimlikler, muhtemel bir toplumsal konsensusu kendi farklılıklarını ve özgünlüklerini koruyarak sürdüremiyorlar. Demokrasi üzerine toplumsal konsensusun anlamı kimi gruplarla ve kişilerle ilişki kurulması, onların onaylanılması ve onlardan onay alınmasına bağlı olmaktadır. Bu yüzden herkes olduğundan farklı görünmek ve daha "demokratik" olduğunu ispat etmek zorunda kalırken, aslında kendi farklılığından istenildiği kadar feragat edebileceğinin sinyallerini vermektedir. Bundan sonra en radikal anlamıyla demokrasi işletilirse ne olur? Ve bu kime yarar? Kimliklere, —özellikle de Müslümanlara— herkese "kesmeyeceklerine" dair garanti verme mecburiyeti, muhtemel "gelecek" için somut "bugün"ü baskı altında tutmayı haklılaştırıp (Çiğdem, 1991), bu yöndeki siyasî pratikleri iyice kurumsallaştırıyor. Bugün, Müslümanlar bu tedbirin veya baskının sadece kendilerine yönelik olmadığını, bunun, demokrasinin içerdiği bir çelişki olduğunu göstermeye çalışabilirler. Kuşkusuz bu çelişkiyi gösterebilme konumuna en yakın toplumsal kesimi onlar oluşturuyor; ama bu, demokrasinin kendini meşrulaştırdığı insan hakları ideallerine karşı oldukları için değil, aksine hem bu ideallerin mevcut tahakküm ve sömürü ilişkilerini gizlemek üzere istihdam edilişlerini gözler önüne serecek, daha radikal bir insan hakları ve kamusal hukuk söylemine sahip oldukları için, hem de varlıklarıyla sözkonusu güçleri paniğe sürükleyerek ikiyüzlülüğünü gösterdiğinden dolayı böyle. Böylesine güçlü bir eleştirel konuma sahipken, Müslümanların basit ve ilkesiz bir demokrasi söylemine tav olmaları, elbetteki sözkonusu ettiğimiz ikilemin diğer bir parçasını teşkil edecektir ve etmektedir de.

Bu ikilemin ikinci parçasının, yani anti-demokratikliğin ürettiği gerginliğin, pratikte her zaman Müslümanların aleyhine ve Müslümanların yaşadığı yerlerdeki yönetimlerin lehine sonuçlanmış olduğunu biliyoruz. İslâm üllkelerinin çoğunda demokrasiye karşı İslâmî temellere dayanarak oluşturulan negatif söylemi bir yana; bu ülkelerin genellikle diktatörlük olan yönetimlerini bir yana koyarak düşündüğümüzde, insan sormadan edemiyor: Gerçekten de diktatörlükle yönetilen bir ülkede demokrasi karşıtı bir söylem kimin ne işine yarıyor? Kuşkusuz böyle bir sorudan Müslümanların önlerine konulan şekliyle demokrasiye sarılmaları yönünde bir zorunluluk çıkmaz. Ama en azından yerine daha sağlıklı veya daha cazip bir seçenek konulmadığı sürece, demokrasi hakkındaki negatif bir söylemin anti-demokratik bir

söyleme, mevcut totaliter yönetimleri besleyen ideolojik bir aygıta dönüşmesinin işten bile olmadığını görmeleri yönünde bir zorunluluk çıkar. Üstüne üstlük, en kötü biçimiyle bile İslâm ülkelerinde demokrasinin işletilmesi halinde bundan kimin kârlı çıkacağı üzerinde de düşünmek gerek. Bu düşünme, İslâm ülkelerinin hepsinde demokrasinin en asgari düzeyinden bile paylarına birşey düşmemesi noktasında nasıl bu kadar geniş bir benzerlik sergilediklerini, nedenleriyle birlikte anlamaya yarayacaktır. Gerçekten de küresel bir yaygınlık kazandığından sözedilen demokrasiden İslâm ülkelerinin payına kayda değer bir hissenin düşmemiş olması, ancak demokrasinin daha üst bir siyasal örgütlenme düzeyinde pay edilen bir rol olduğu izlenimi veriyor. Besbelli, dünya sisteminde, kendisine biçilen rolü oynamaya itiraz edebilecek bir potansiyele karşı uygulanan bir siyasî akılla karşı karşıyayız. Bu da özelde Türkiye'de genelde İslâm ülkelerinde demokrasinin gelişme(me)sinin tarihinin sömürgeciliğin tarihiyle birlikte mütalaa edilmesini gerektiriyor.

Diğer yandan, demokrasiyi farklı kimliklerin birarada yaşamalarının hukuku olarak düşündüğümüzde, özellikle Türkiye örneği için, belirtilmesi gereken bir nokta vardır. Gerek sivil toplum bağlamında gerekse radikal demokrasi bağlamında sürdürülebilecek olan bu tartışmanın bir taraf olarak devleti fazla gözardı ettiğini, buna karşılık veya bundan dolayı bu birarada yaşamanın toplumsal sözleşme hukukuna imza koyabilecek büyük toplumsal özneleri vehmettiği söylenebilir. Ancak buradaki eleştirim, işin gerçekçilik boyutuyla ilgili, yoksa mahiyet ve temenni boyutuyla ilgili bir şey değil. Görüyoruz ki, bugün devlet erki tüm küreselleşme eğilimlerine rağmen ulus-devlet kimliğinin dışında bir kimliğin tecessüm veya tebeddün etmesine (bir bedene bürünmesine) tahammül etmiyor; bu tecessüm ve tebeddünlerin oluşumuna karşı oldukça karmaşık —genellikle entrika— tedbirleri devreye sokuyor. Bu siyasetin sonucu olarak bugün bir sözleşmeye imza koyabilecek bir bedene sahip hiç bir kimlikten sözedemiyoruz. Devlet, vatandaşlarıyla birer birey olarak muhatap olma isteğinden taviz verecek gibi de görünmüyor; vatandaşıyla arasına hiçkimsenin, hiç bir kimliğin, cemaatin veya oluşumun girmesini istemiyor. Devletin bu iradesinin yönlendirdiği akıl, bugün barış, adalet ve özgürlük içerisinde birarada yaşamaları için formüller geliştirmeye çalıştığımız, Türk, Kürt, Laik, Sosyalist, Müslüman, Alevi, Sünni gibi kategorilerin bile birer kimlik olarak mütalaa edilmesinin önünde kıyasıya bir defans uyguladığını görüyoruz. Bugün bu kesimlerin hiçbiri adına konuşup karar alabilecek hiç bir organizmanın teşekkül etmemiş olması büyük oranda bu defansın bir başarısıdır. Bugün oluşmuş tüm cemaat ve örgütsel birlikteliklerin en dikkat çekici özelliği, çoğunun siyasal

düzeyle, hatta bizzat devletle, devlet tarafından değişik yollarla temellük edilmiş bir ilişki içerisinde bulunmalarıdır. Bir şekilde kontrol edilemeyen ve —kısa veya uzun vadeli— belli bir siyasî operasyona dahil edilmemiş, yani kontrol edilmemiş olan bu tür birlikteliklerin ömürlerinin siyasal baskıya karşı pek dayanıklı olamadığını görüyoruz. Biz ise farklı kimliklerin birarada, özgür, adil ve barış içerisinde yaşamaları için herşeyden önce gerekli olan bir vasattan, farklı kimliklerin farklı kimlikler olarak mevcut olduğu bir vasattan yoksun olarak konuşuyoruz.

REFERANSLAR

Aktay, Y., 1997, *Body, Text, Identity: The Islamist Discourse of Authenticity in Modern Turkey*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ.

Baudrillard, J., 1995, *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine bir Deneme*, çevirenler: E. Abora, I.. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı.

Çiğdem, A., 1991, İslâmî Hareket, Meşruiyet ve Demokrasi, **tezkire**, Sayı: 1.

Foucault, M., 1977, *Discipline and Punish: The Birth of The Prison*, Penguin Books; Türkçesi, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 1993.

Foucault, M., 1980, *Power/Knowledge*, ed. C. Gordon, Hossocks: Sussex

Göle, N., 1991, *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis.

Özel, İ., 1984, *Zor Zamanda Konuşmak*, İstanbul: Dergah.

Weber, M., 1978, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, two volumes, edited by G. Roth and C. Wittich, California: University of California Press.

Atıf Hoca, İ., 1340/1924, *Frenk Mukallitliği ve Şapka*, İstanbul: Matbaa-i Kader.